

## **ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ Й УДОСКОНАЛЕННЯ КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ**

Сьогодні роль інтелектуального капіталу в системі господарських відносин сприймається економічною наукою як одна з найбільш вагомих фундаментальних проблем з огляду на процеси інтелектуалізації, які відбуваються у суспільстві. Інтелектуалізація за сучасного етапу розвитку суспільства набула ознак домінуючої цінності. У сучасних соціально-економічних системах найбільш прогресивного типу, за оцінкою якісного стану їх суспільного розвитку, – виразно відзначається феномен "знання-інтенсивності" (knowledge intensity), описаний Дж. Ходжсоном [1, с. 34–35]. Сутність інтелектуалізації застосовується в якості критерію типологізації економічних систем суспільства [2, с. 242–243].

Незважаючи на інтенсивність, з якою здійснюється розробка теми інтелектуалізації в економіці, ця проблематика потребує у наш час глибоких та всебічних досліджень, зокрема в аспекті теорії та методології, виходячи з їх важливості як передумови системного наукового аналізу, що передбачає визначення конструктивних підходів до удосконалення процесів ідентифікації категорій, пов'язаних з описом інтелектуального капіталу.

У наш час особливого значення набувають дослідження економічних категорій, які є інструментарієм теоретичного аналізу проблем утворення інтелекту, його нагромадження й використання. Категоріальний апарат може бути представлений як перелік таких основних понять: "інтелектуальний капітал", "інтелектуальний ресурс", "інтелектуальна власність", "інтелектуальний продукт", "інтелектуальний потенціал", "нематеріальні активи", "інтелектуальні активи", "інтелектуально-освітній потенціал", "інноваційний капітал" та ін. Серед них поняття "інтелектуальний капітал" є центральним, розгляд якого заслуговує на особливу увагу.

Інтелектуальний капітал є складною категорією з точки зору її формалізованої ідентифікації. Тому насамперед необхідно піддати аналізу визначення первісних складових цього поняття – "інтелект" та "капітал".

Інтелект (від лат. intellectus – пізнання, розуміння, розум) – це здатність людини до усвідомленого, нестереотипного пошуку й знаходженню адекватних змісту форм мислення й доцільних засобів поведінки та певних дій, які засновуються на досвіді й знаннях.

Інтелект проявляється як єдність форми креативної якості й інструментальних знарядь. Форма креативної якості – конкретна. Вона активізується певною потребою або метою. До інструментальних знарядь належать знаряддя інтелектуальної діяльності (пам'ять, стереотипи, автоматизми тощо) та інтелектуальні знаряддя праці (технічні й інформаційні засоби, наукові теорії, існуючі методики тощо) [3, с. 73].

Враховуючи особливості функціонування інтелекту, в наукових дослідженнях відзначається, що при створенні різних видів інтелектуального продукту інтелект виконує функцію неуречевлених засобів розумової праці. Предметом праці виступає інформація, яка входить у процес, що вивчається й несе нові відомості, отримані раніше як іншими людьми, так і самим виконавцем цієї праці [4, с. 140].

Інтелект можна розглядати одночасно і як явище, і як процес. За сутністю явища, інтелект – це здатність самостійного продуктивного мислення людини, основою якої є попередньо накопичені знання. Проте, природа інтелекту є такою, що, як явище, він може існувати лише у динаміці, – у процесі переходу до нових знань. Факторами, які зумовлюють процес руху і сприяють утворенню нової якості інтелекту є насамперед зміна природних та соціальних умов.

Найсуттєвішою властивістю інтелекту, яка безпосередньо забезпечує соціально-економічний прогрес суспільства, є інноваційна здатність, однією зі складових якої є талант до творчої діяльності та вміння його реалізувати. У науковій економічній літературі інноваційна здатність визначається як уміння створювати нову якість у межах заданої технології, підвищуючи тим самим загальну ефективність системи [5, с. 193].

Такі підходи здаються нам найбільш придатними для подальшого дослідження категорії "інтелектуальний капітал". Проте, слід відзначити, що уявлення про інтелект чисельні й неоднозначні, і з цих причин до теперішнього часу загальноприйняте визначення інтелекту лишається неформульованим.

На думку вчених, до якої ми приєднуємося, найбільш актуалізованим визначенням інтелекту, є те, що враховує

інтелектуалізацію способу суспільного виробництва як ознаку, що є провідною й виразно відображає характер процесів, які відбуваються за теперішнього часу. А саме: інтелект є феноменом дійсності, який включає у себе людину (креативне начало) та технології (акумуляований досвід активності інтелекту) й характеризує рівень розвитку цивілізації [3, с. 74].

Поняття ж "капітал" визначається науковцями-економістами по-різному: як нагромаджені цінності, самозростаюча вартість (вартість, яка здатна приносити додану вартість), будь-який запас, який через певний час приносить потік послуг і є приведеною до теперішнього часу вартістю дисконтування майбутніх доходів та багато інших визначень.

Намагання поєднати змістовні складові загального поняття "інтелектуальний капітал" дають наступний логічний ланцюжок. Здійснюючи угруповання ознак, що характеризують капітал, сутність поняття "інтелектуальний капітал" можна охарактеризувати, ґрунтуючись на таких основних категоріальних рисах, як 1) отримання доходу, 2) виробниче використання, 3) капіталовкладення. Це дозволяє віднести інтелектуальний капітал до категорії ресурсів.

Ознаки ж, що відрізняють цю форму капіталу від інших полягають у наступному. Інтелектуальний капітал є особистим надбанням індивіда і не відокремлюється від нього; він здатен приносити своєму власнику не тільки грошовий дохід, а й задоволення у вигляді досягнення вищого рівня потреб, таких як потреба у самореалізації, суспільному визнанні тощо; залучення інтелектуального капіталу до сфери виробництва залежить від суб'єктивного вибору індивіда; нагляд за отриманням доходу від використання інтелектуального капіталу здійснює індивід, незалежно від джерел надходження коштів у вигляді капіталовкладень (державні грошові надходження, колективні кошти, грошові витрати родини, власні грошові витрати індивіда); інтелектуальний капітал, функціонуючи протягом досить тривалого часу, має властивість не зменшувати, а збільшувати свою цінність.

З огляду на зміст складових загального поняття ("інтелект" та "капітал"), наша редакція визначення категорії "інтелектуальний капітал" може бути подана так: інтелектуальний капітал – це нагромаджений людиною та сформований на основі інвестицій запас здоров'я, знань, навиків, творчих здібностей, який

зумовлює створення продукту нової якості й за умов використання у суспільному виробництві забезпечує індивіду отримання доходу та сприяє зростанню суспільної продуктивності праці, прогресу й відповідним якісним перетворенням у межах соціально-економічної системи.

Інтелектуальний капітал можна розглядати з точки зору його сутності як невід'ємної властивості індивіда (за підходом "капітал-власність"), і з точки зору його функціонального призначення (за підходом "капітал-функція").

Як властивість індивіда, інтелектуальний капітал утворюється тоді, коли до складових, що визначають сутність людського капіталу додається здатність людини до новаторства й творчості. З нашої точки зору, створений індивідом інтелектуальний капітал представляє собою знання, сформовані на основі розумових здібностей людини й набуті шляхом усвідомлення, систематизації, критичного сприйняття інформації, а також на підставі генерації власних ідей.

Інтелектуальний капітал особистості розглядається господарюючими суб'єктами як придатний до використання ресурсний потенціал. Сформований інтелектуальний капітал індивідів, залучений у сферу суспільно-економічних відносин, набуває функціональних ознак і стає інтелектуальним капіталом компаній.

У контексті "капітал-функція" можна оперувати категорією "інтелектуальні ресурси". Вони впливають на ефективність господарської діяльності підприємства й відповідають наступним ознакам:

- інтелектуальні ресурси не мають матеріального змісту. І хоча форми, які набувають інтелектуальні активи, можуть бути матеріальними, сутність і цінність ресурсів все одно знаходиться у нематеріальній сфері;
- інтелектуальні ресурси представляють собою потенційні економічні вигоди як у вигляді майбутніх надходжень від цих ресурсів, так і у вигляді збільшення майбутніх надходжень від інших ресурсів [6].

Необхідно відзначити, що внаслідок високого ступеня абстракції, розгляд категорії "інтелектуальний капітал" за атрибутивними ознаками "власність" та "функція" у відокремленому вигляді може носити лише суто теоретичний характер. Призначення такого підходу – за допомогою теоретичного

аналізу виділити головне при ідентифікації категорій. Фактично ж, людина є частиною й першоосною соціально-економічної системи, і її капітал не може розглядатися інакше, ніж у межах відповідних соціально-економічних відносин. Тому, при наданні оцінки стану й ефективності використання інтелектуального капіталу, взаємопов'язано застосовуються обидва підходи.

Сьогодні у системі наукових економічних досліджень розкриття проблем відтворення продуктивних сил людей, які реалізуються у ринкових умовах у формі інтелектуального капіталу висуваються на перший план. Потреби поглиблення визначних наукових досліджень зумовлюють розширення меж термінологічного апарату. Оскільки дослідження, пов'язані з інтелектуальним капіталом за теперішнього часу знаходяться у стані активного розвитку, то і їх методологічний аспект, зокрема аналіз системи категорій, буде піддаватися подальшому розгляду, а перелік ідентифікаторів процесів і явищ, зміст яких описує та вивчає сучасна економічна наука, буде поповнюватися й вдосконалюватися.

## Література

1. Ходжсон Дж. Социально-экономические последствия прогресса знаний и нарастания сложности // Вопросы экономики. – 2001. – №8. – С.34–35.
2. Кульчицький Б. В. Сучасні економічні системи. – Львів: Афіша, 2004. – С.242–243.
3. Суворов В. В. Интеллект и интеллектуальные орудия труда (естественное и искусственное в интеллекте) // Вестник Московского университета. Серия 7. – 2000. – №2. – С.73–74.
4. Гайло В. Политическая экономия интеллектуального труда // Мировая экономика и международные отношения. – 1994. – №11. – С.137–147.
5. Леонтьев Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе. – М.: Издательский центр "Акционер", 2002. – С.193.
6. Симулин А. Секрет "умной" компании. Управление интеллектуальным капиталом // Электронная версия журнала Top manager. 2002. – №17 // <http://www.topmanager.ru/archive/2002/17/simulin>